

Jan Stocklassa

*Stieg Larssons
erfenis*

Zijn jacht op de moordenaar van Olof Palme

Uit het Zweeds vertaald door
Tineke Jorissen-Wedzinga en Ron Bezemer

HOLLANDS DIEP

AMSTERDAM

2018

De brieven en handtekeningen van Stieg Larsson worden gebruikt met toestemming van *Searchlight Magazine Ltd* en de Expo Foundation.

Oorspronkelijke titel: *Stieg Larssons arkiv. Nyckeln till Palmemordet*

Oorspronkelijk uitgegeven door: Bokfabriken, 2018

© Jan Stocklassa, 2018

© Vertaling uit het Zweeds: Tineke Jorissen-Wedzinga en Ron Bezemer, 2018

© Nederlandse uitgave: Hollands Diep, Amsterdam 2018

© Omslagfoto: ANP, Per Jarl, *Expo*, SCANPIX Code 10620

Omslagontwerp: Studio Jan de Boer, Utrecht

Typografie: Crius Group, Hulshout

Foto auteur: © bigshot.se

ISBN 978 90 443 5393 8

ISBN 978 90 443 5394 5 (e-book)

nur 339

www.hollandsdiep.nl

www.overamstel.com

OVERAMSTEL

uitgevers

Hollands Diep is een imprint van Overamstel Uitgevers bv

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor Berra en Marianne, waar jullie ook zijn!

In Zweden ben ik bang. Je snapt het wel... Het is er desolaat, ze zijn allemaal dronken. Maar alles functioneert. Als je met je auto voor het rode licht stopt en je motor niet uitzet, komt er iemand naar je toe om erover te praten. Als je iets in je medicijnkastje zoekt, staat er op het deurtje een mededeling: BIJ ZELFMOORD: BEL... Je zet de tv aan en er wordt je een ooperatie voorgeschoteld. Zulke dingen beangstigen mij.

Lou Reed in de film *Blue in the Face*

Voorwoord

Alles is altijd zo simpel. Pluto is een planeet. Melk is gezond. Diesel is schoner dan benzine. Als je direct na een maaltijd gaat zwemmen, kun je kramp krijgen en verdrinken. De moord op de Zweedse premier Olof Palme zal nooit worden opgelost.

Maar oude waarheden worden steeds vaker van hun vanzelfsprekendheid ontdaan en daar is het ook nu weer tijd voor. De nieuwe waarheid luidt: de moord op premier Olof Palme zal worden opgelost.

Voor mij is alles in 2008 begonnen met het meest Zweedse dat er bestaat – als je alle thrillers uit Zweden als maatstaf neemt – een dode vrouw aan de oever van een meer in Småland, die mij inspireerde om een boek te schrijven over plekken waar een misdrijf is gepleegd. Ruim een jaar later bleek de doodsoorzaak eveneens zeer Zweeds te zijn. De politie had nieuw, technisch bewijs gevonden waaruit bleek dat de dader een eland was. Maar tegen die tijd had ik mijn oorspronkelijke idee al laten varen en bevond ik me in het hart van het avontuur dat dit boek heeft opgeleverd.

Vijf jaar daarna had ik het door iedereen vergeten archief van Stieg Larsson gevonden en ik was daarmee een wereld binnengestapt vol mensen en gebeurtenissen die afkomstig leken uit Stiegs romans. Net zulke extreme personages als Lisbeth Salander en Alexander Zalachenko. Maar ditmaal geen fictieve maar echte moordenaars en echte slachtoffers. Spionnen die andere spionnen bespioneren. Vermoorde vrouwen en kinderen. Gehackte computers, geheime geluidsoptnames, undercoveroperaties. En dood. Veel wrede, plotse-linge dood.

Van de drie boeken van Stieg Larsson zijn in totaal meer dan 80 miljoen exemplaren verkocht, maar zijn belangrijkste werk was niet het schrijven van thrillers. Zijn hele volwassen leven heeft hij gewijd aan de strijd tegen rechts-extremisme. Al begin jaren negentig waarschuwde hij voor de pas opgerichte politieke partij Sverigedemokraterna (Zweden-Democraten; SD). De partij die vijftientwintig jaar later bij de drie grootste partijen van het land hoort en het politieke landschap van Zweden op zijn kop heeft gezet.

Het op een na grootste project dat Stieg onder handen nam, was het onderzoek naar de moord op Palme. Dat blijkt uit zijn archief, dat weliswaar grotendeels over rechts-extremisme gaat, maar dat naadloos aansluit bij zijn research rond de moord op Palme en tot concrete theorieën en tips voor de politie heeft geleid.

Op basis van Stiegs theorieën en ideeën ben ik verdergegaan. Ik heb dieper gegraven en nieuwe stukjes aan de puzzel toegevoegd. Het beeld dat daaruit naar voren komt, verklaart niet alleen een reeks merkwaardige omstandigheden rond de moord. Het brengt ook de achterliggende motieven in kaart. Ik meen inmiddels een goed beeld te hebben van wat er voorafgaand aan de moord is gebeurd, wat zich ten tijde van de moord die avond op 28 februari 1986 heeft afgespeeld, en wie er op de plaats delict aanwezig waren. Ik geef een beschrijving van een mogelijke oplossing van de moord, en aan de hand van de feiten en conclusies die ik presenteer, kunt u zich een mening vormen.

Wat u in handen hebt, is een documentaire roman. Het boek is geschreven als een spannend verhaal, maar mijn doel is de werkelijkheid weer te geven. Stiegs eigen teksten – brieven en memo's – beslaan ruim dertig pagina's. Veel van de dialogen zijn woordelijk weergegeven terwijl ik andere in een gedramatiseerde vorm heb beschreven, gebaseerd op documenten uit Stiegs archief en meer dan honderd interviews. Alle namen zijn echt, met een paar belangrijke uitzonderingen: de getuige Sara, het meisje Sally dat gewond raakte bij een auto-ongeluk, Schmuël die mij een verhoor aanbood, Alf Enerströms vriend Bo, Lída Komárková en Jakob Thedelin. De belangrijkste reden om deze

namen te veranderen is het beschermen van hun integriteit. In sommige gevallen zouden zij ook represailles riskeren. De naam Hedestad is gefingeerd om de identiteit van Jakob Thedelin nog verder te beschermen en is geleend uit Stieg Larssons romans. De namen van de overige personen zijn echt omdat zij bekend zijn en er jarenlang uitgebreid over hen is geschreven.

In mijn nawoord volgt meer informatie over het door mij gebruikte achtergrondmateriaal. Indien u meer details rond de moord op Palme wilt weten, kan ik het duizend pagina's tellende rapport van de Onderzoekscommissie aanbevelen en een van de boeken van Gunnar Wall of Lars Borgnäs, twee van de grootste Zweedse experts op het gebied van de moord op Palme. Maar de hoeveelheid beschikbaar studiemateriaal is onuitputtelijk. Voor wie dieper wil graven is een waarschuwing op zijn plaats. Wees voorzichtig! De moord op Palme is een gemeen virus waardoor al velen besmet zijn geraakt.

Het is ironisch dat juist Zweden is getroffen door een onopgeloste moord op een premier. Het land waar alles kan worden uitgezocht en alles te verklaren is, heeft een open wond waar geen waarheid overeind lijkt te blijven als je haar onderzoekt. Maar dat zal veranderen.

De moord op Palme zal worden opgelost. Volgens Krister Petersson, de nieuwe officier van justitie en huidige leider van het vooronderzoek, is Olof Palme niet doodgeschoten door de verslaafde Christer Pettersson. Ik denk dat hij gelijk heeft. Ik ben er ook van overtuigd dat het door Stieg Larsson uitgevoerde onderzoek aan de oplossing zal bijdragen. En hopelijk ook dit boek.

Terwijl u dit leest, beschikt de Zweedse politie over mijn materiaal en heeft ze de mogelijkheid afdoende bewijzen te vinden die ertoe kunnen leiden dat één persoon voor het gerecht zal verschijnen. Minstens één.

Over een of twee jaar hoop ik dat de nieuwe waarheid zal luiden: de moord op Olof Palme is opgelost.

Jan Stocklassa, september 2018

Proloog

Stockholm, 20 maart 2013

De ruitenwissers vochten met de zware sneeuw. Ik had de auto amper een kwartier geleden geparkeerd, maar de sneeuwstorm had mijn donkerrode Volvo al ingepakt in een dikke egale deken. Het geluid van buiten werd erdoor gedempt, en door de wervelende sneeuw kon ik me maar moeilijk oriënteren, hoewel ik wist dat ik op de parkeerplaats stond voor het gebouw van plaatijzer waar zich de gehuurde opslagplaats bevond.

Een zwak motorgeluid maakte dat ik met mijn hand over de zijruit wreef, zodat de wasem verdween en er een straaltje water via mijn pols in mijn mouw liep. Links van mij stopte een zilverkleurige stationcar. Voor ik tijd had mijn motor uit te zetten, was het portier van de andere auto al geopend. Het gezicht van de man was in een lange sjaal gewikkeld en de capuchon van zijn parka had hij opgezet. Boven het dak van de auto gebaarde hij dat we naar de ingang moesten lopen. Toen ik daar aankwam, had hij de deurcode al ingetoetst. Die werkte blijkbaar niet, want hij haalde snel zijn mobiel tevoorschijn en begon te bellen. De minuten die we daar stonden, verliepen even traag als een Zweedse verkiezingscampagne. Binnen lag al tien jaar het archief en het leek zijn stille bestaan niet zomaar te willen prijsgeven. Uiteindelijk ging er een schuifdeur open en na een luchtsluis kwamen we in een warme, droge gang met fel neonlicht en een eindeloze rij ijzeren roldeuren. Na de ijzige kou buiten voelde dit bijna huiselijk aan.

Nadat hij zijn muts en capuchon had afgezet en de sjaal had ver-

wijderd, zag ik dat de man die mij had binnengelaten inderdaad Daniel Poohl van het tijdschrift *Expo* was. We gaven elkaar een hand en liepen de lange gang door, namen de trap naar de eerste verdieping, waar we door een identieke gang liepen tot Daniel voor een van de roldeuren bleef staan. De enige aanwijzing dat we op de juiste plek waren, was een klein metalen plaatje waarin een nummer was gestanst. Uit niets bleek dat achter deze deur een schat zou kunnen liggen. Een schat waarvan ik hoopte dat die mij de weg zou wijzen naar iets onbetaalbaars.

Luid ratelend ging de ijzeren roldeur omhoog en ik zag dat de kleine ruimte tot de nok toe was gevuld. Rekken tot aan het plafond stonden vol verhuisdozen. Ik bekeek de zijkant van een van de dozen en zag een tekst die bevestigde dat ik gevonden had waarnaar ik zo lang had gezocht. Met een brede viltstift geschreven stond er: STIEG – ARCHIEF.

Samen tilden we de doos op de vloer. Daniel vouwde de kartonnen klep opzij en ik trok er een handvol bruine, ouderwetse hangmappen uit. Aan de bovenkant van elke map stond op een kaartje in zeer kleine, maar goed leesbare letters een inhoudsbeschrijving. Op de vijf exemplaren die ik in mijn hand had, stond achtereenvolgens ‘WACL’, ‘de 33-jarige verdachte’, ‘Resistance International’, ‘het Zuid-Afrikaanse spoor’ en ‘Christer Pettersson’. Mijn vingers begonnen te tintelen, alsof de mappen elektrisch geladen waren. Deze opschriften toonden duidelijk aan dat de documenten die ik in mijn hand hield informatie bevatten over de moord op de Zweedse premier Olof Palme.

Het was veel meer materiaal dan ik had durven hopen, en ik vroeg me af hoe ik me ooit door dit alles heen kon worstelen.

Daniel bracht me terug naar de werkelijkheid. Hoewel pas eenendertig, was hij zowel hoofdredacteur als directeur van *Expo* en hij had zijn leven gewijd aan de strijd tegen racisme en intolerantie. Dit archief viel onder zijn verantwoordelijkheid; hij maakte me duidelijk dat de documenten dit gebouw zonder zijn toestemming niet mocht-

ten verlaten en dat ik niemand mocht vertellen waar deze opslagplaats zich bevond.

Ik moest het materiaal daar op die plaats lezen, maar op dat moment was er geen plek op de wereld waar ik liever was dan in de gang van dit raamloze gebouw van plaatijzer, zittend op een verhuisdoos terwijl buiten de sneeuwstorm raasde. Mijn tijd was echter beperkt en ik zou slechts gelegenheid hebben een fractie van de documenten tot me te nemen en nog minder tijd hebben om conclusies te kunnen trekken over Stiegs gedachtesgangen.

De weg die ik had afgelegd was lang en bochtig geweest. Ik had mijn eigen privémisslukkingen achter me gelaten en al mijn vrije tijd besteed aan de onopgeloste moord op Olof Palme. Nu had diezelfde weg mij hier gebracht, helemaal naar het door iedereen vergeten archief van een van de beroemdste schrijvers ter wereld. Dat betekende alleen maar meer sporen om te volgen. Stieg leek aanhanger te zijn van de theorie dat de Zuid-Afrikaanse veiligheidsdienst, geholpen door Zweedse rechts-extremisten, bij de moord betrokken was geweest. Zelf geloofde ik dat de moord door een amateur was gepleegd. Die twee opvattingen strookten niet met elkaar.

Tegelijk realiseerde ik me direct dat ik dit niet zou kunnen loslaten. Het materiaal in dit archief was veel te interessant om niet verder te onderzoeken. Toen wist ik nog niet waar dat onderzoek mij zou brengen, dat mijn naspeuringen mijzelf en anderen in gevaar zouden kunnen brengen in onze confrontaties met extremisten, veiligheidsagenten, zondebokken en moordenaars.

Stieg had een brief van zeven kantjes gestuurd aan Gerry Gable, de hoofdredacteur van *Searchlight*, het gezaghebbende Engelse tijdschrift tegen racisme en een voorbeeld voor het Zweedse *Expo*. Zijn brief was minder dan drie weken na de moord op Olof Palme verzonden.

Stockholm, 20 maart 1986

Beste Gerry & vrienden,

De moord op de Zweedse premier Olof Palme is, om heel eerlijk te zijn, een van de ongelooflijkste en meest verbijsterende moordzaken waarvan ik ooit de onaangename taak heb gehad verslag te doen.

Verbijsterend door de wijze waarop de geschiedenis plotseling een andere wending neemt, alleen maar om voor de volgende deadline opnieuw van richting te veranderen. Ongelooflijk door de omvang van de politieke gevolgen; ik geloof dat het voor het eerst in de geschiedenis is dat een staats-hoofd is vermoord zonder dat men ook maar een idee heeft wie het gedaan heeft. Onbehaaglijk - moord is altijd onbehaaglijk - omdat het slachtoffer de premier was, in Zweden een ontegenzeggelijk geliefd en gerespecteerd iemand, ongeacht of je toevallig sociaaldemocraat bent of niet (zoals ik).

Stieg Larssons brief aan Gerry Gable, geschreven in het Engels op 20 maart 1986. (Uit het archief van *Searchlight*)

Al vanaf het moment dat in die vroege ochtenduren op zaterdag 1 maart de telefoon overging, mijn hoofdredacteur mij over de moord vertelde en me opdroeg direct achter mijn bureau plaats te nemen, is mijn wereld een en al chaos. Je kunt je voorstellen hoe jouw eigen situatie eruit zou zien als je verslag zou moeten doen van de moord op Margaret Thatcher en de moordenaar spoorloos verdwenen zou zijn.

En vervolgens was iedereen hier in shock. In die vroege ochtenduren terwijl het nieuws geleidelijk tot het slapende Zweden doordrong, ontmoette ik mensen die spontaan de straat op liepen met grauwe, grimmige gezichten. Op de nieuwsredactie zag ik ervaren misdaadverslaggevers - mannen en vrouwen die alles al vele keren hebben gezien - die plotse-ling midden in een zin ophielden met schrijven, hun hoofd bogen en in huilen uitbarstten.

Opeens merkte ik die ochtend dat ik zelf ook hilde. Het gebeurde toen ik werd overvallen door het wanhopige gevoel van een déjà vu, dat me deed beseffen dat dit de tweede keer in een tijdsbestek van minder dan drie jaar was dat ik een premier had verloren; de eerste was Maurice Bishop van Grenada - een man die ik liefhad, respecteerde en meer vertrouwde dan menig ander. Niet weer.

En toen, nadat het eerste verdriet was verwerkt en Palme begraven was, beseften de verslaggevers opeens dat deze hele zaak het uitgelezen schoolvoorbeeld van een dramatisch moordmysterie was. Wat een verhaal.

Het ene moment ontwikkelde het zich in het tempo als in een roman van Robert Ludlum. Op andere dagen

leek het meer een Agatha Christie-raadsel, om vervolgens te veranderen in een thriller in de stijl van Ed McBain, vermengd met een comedy van Donald Westlake. De positie van het slachtoffer, de politieke invalshoek, het verdwijnende gezicht van de moordenaar, de speculaties, de sporen die nergens toe leidden. De aankomst en het vertrek van koningen en presidenten, het opsporen van auto's, de geruchten en de geschifte grappenmakers, de types die het altijd al hadden geweten, de telefoon-gesprekken, de anonieme tips, de gearresteerden en het gevoel dat je hebt als je denkt dat alles op zijn plek valt - om vervolgens te eindigen in het niets en in complete verwarring.

Er zullen boeken over worden geschreven.

Gewoonlijk wordt na de moord op een staatshoofd de dader binnen een paar seconden of minuten aangehouden of gedood. Het moordonderzoek naar dergelijke zaken wordt, nadat het begonnen is, meestal snel weer afgesloten. Niet in dit geval.

Hier is sprake van een premier die samen met zijn vrouw een avondwandeling maakt zonder beveiligers in de buurt. En er is sprake van een moordenaar die zomaar in het niets verdwijnt.

Ik bedoel, serieus, waar begin je een onderzoek met letterlijk duizenden verdachten en geen enkel spoor?

Excuus voor mijn geklets aan het begin van deze brief. Het was niet mijn bedoeling je over dat alles te schrijven.

Ter zake. Ik was al van plan je over de moord op Palme te schrijven direct nadat het gebeurd was. Ik ben acht of negen keer aan het concept van

een brief begonnen en heb er geen een afgemaakt. Waarom niet? Heel eenvoudig: omdat elke keer, nog voor ik de brief kon afmaken, er weer een nieuwe, verrassende ontdekking werd gedaan die het verhaal in een andere richting stuurde. Daarom moest ik voortdurend mijn tekst verscheuren en opnieuw beginnen.

Deze brief is dus geen artikel, maar een poging je op de hoogte te brengen van wat in verband met de moord op Palme feiten zijn en wat fictie is. Aangezien ik in de afgelopen drie weken al vierentwintig uur per etmaal met deze moord leef, heb ik er grote moeite mee afstand van de zaak te nemen en omdat vanavond het hele onderzoek in een doodlopende steeg lijkt te zijn beland, is deze briefing eveneens mijn eigen manier om het verhaal samen te vatten en mijn gedachten te ordenen. Als je in jullie volgende nummer over de moord gaat schrijven, komt deze samenvatting je wellicht van pas. Ik zal proberen uitsluitend zaken te vermelden die relevant zijn.

Ten eerste: wat is er gebeurd en wat weten we over de moord?

Op de avond van 28 februari verliet Palme om een paar minuten na elf uur bioscoop Grand op Sveavägen, samen met zijn vrouw en oudste zoon. Het plan om met elkaar naar de film te gaan was ergens op vrijdag genomen; tegen twee uur die middag had Palme dat aan een journalist verteld, maar hun voornemen was niet in brede kring bekend.

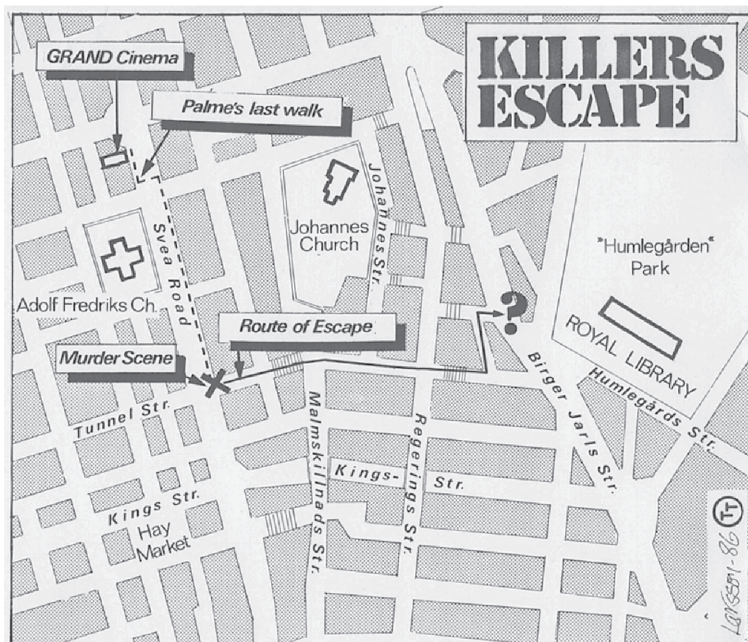
De premier had, zoals hij wel vaker deed, tegen de medewerkers van de veiligheidsdienst gezegd dat hij hen de hele avond niet nodig had. Dat was

gebruikelijk, iedereen wist dat Palme 's avonds op elk willekeurig moment graag op eigen houtje een wandeling maakte, althans als hij geen officiële verplichtingen had en er geen aanleiding was voor extra veiligheidsmaatregelen. Hoe dan ook, het is onduidelijk of de veiligheidsdienst die avond al dan niet van zijn plannen op de hoogte was. Na afloop van de film namen Palme en zijn vrouw voor het bioscoopgebouw afscheid van hun zoon en besloten - het was een avond met fris, alledaags Zweeds weer - te voet naar huis te gaan. Ongeveer een minuut nadat ze afscheid hadden genomen keek hun zoon toevallig even achterom en zag dat er een man achter zijn ouders liep. Later heeft hij de kleding van de man beschreven op een manier die overeenkwam met de kleren die de moordenaar volgens andere getuigen droeg, maar het gezicht van de man heeft hij niet kunnen zien.

Een andere getuige heeft de premier twee minuten later gezien, hij was blijven staan toen Palme hem passeerde. Deze getuige heeft vastgesteld dat er achter het echtpaar een man liep en heeft tevens verteld dat er ook twee mannen voor de premier liepen. Hij had de indruk dat ze allemaal bij elkaar hoorden en had daarom de conclusie getrokken dat de drie onbekende mannen beveiligers van de premier waren.

De premier en zijn vrouw liepen Sveavägen af, staken de weg over om een paar etalages te bekijken en liepen toen verder. Op de hoek van Sveavägen en Tunnelgatan is de moordenaar de premier genaderd en heeft hij een schot gelost met een kogel van kaliber .357 Magnum, waarmee hij Palme in de rug trof.

Volgens een theorie van de politie wijst alles erop dat de moord is gepleegd door een professional. Journalisten lijken die mening te onderschrijven - zij het met enige aarzeling.

Engelse versie van de plaats delict en omgeving, en de route die Olof Palme en zijn vrouw hebben gelopen. Tekening door Stieg Larsson gemaakt voor TT op 2 maart 1986. (Archief TT/Expo)

De moordenaar heeft slechts één kogel op Palme afgevuurd, maar het wapen, een Smith & Wesson met zo'n patroon, is een van de krachtigste handvuurwapens ter wereld. Iedereen die er verstand van heeft, weet welk verwoestend effect één enkele kogel van dit wapen kan hebben. Vastgesteld is dat de kogel de premier midden in de rug heeft getroffen, zijn

ruggengraat heeft verbrijzeld, de longen heeft doorboord, de luchtpijp en slokdarm verwoest en vervolgens aan de voorzijde het lichaam heeft verlaten via een enorm gat. De dood moet onmiddellijk zijn ingetreden, of binnen enkele seconden. De kogel - zelfs als die niet was bedoeld om uiteen te spatten - was volledig gemanteld om een eventueel kogelvrij vest te kunnen doorboren.

De moordenaar heeft nog een tweede schot gelost, op Lisbet, de vrouw van Palme, maar kennelijk niet met de bedoeling haar te doden. De kogel zou haar in de schouder hebben geraakt als zij niet net op dat moment haar lichaam opzij had gedraaid. In plaats daarvan ging het projectiel aan de ene kant door de stof van haar jas en kwam er via de andere kant uit, wat slechts een oppervlakkige brandwond heeft veroorzaakt. Op grond van deze feiten kunnen we speculeren over de vraag in hoeverre de dader een beroepsmoordenaar is; sommigen zijn van mening dat ook deze kogel bedoeld was om te doden, maar dat de moordenaar een amateur was en nerveus is geworden. Anderen menen dat dit eerder bewijst dat de moordenaar een prof was en dat die tweede kogel slechts bedoeld was om Lisbet af te schrikken en haar te verhinderen achter de moordenaar aan te gaan.

Na de moord is de dader ervandoor gegaan via een blijkbaar 'goed geplande vluchtweg', de hoge trap op aan het einde van Tunnelgatan, waardoor het onmogelijk was hem met een eventuele auto te achtervolgen.

Wat ik je tot nu toe heb verteld, zijn concrete feiten die in lijn zijn met de officiële versie van de politie.

Maar nu stapelen de problemen zich op.

Verscheidene getuigen hebben vage beschrijvingen van het uiterlijk van de moordenaar gegeven, dikwijls tegenstrijdige. Het meest voorkomende signalement, en daarmee vermoedelijk het meest correcte, luidt als volgt: een blanke man van tussen de dertig en veertig jaar, een gemiddelde lengte met brede schouders. Hij had een grijze muts op, ongeveer zo een als stripfiguur Linke Loetje draagt, met flappen die je over je oren kunt trekken; hij droeg een donkere jas die tot zijn heupen reikte, en een donkere broek. Diverse getuigen hebben verklaard dat hij een klein polstasje met riempje droeg, zo'n model waarin men bijvoorbeeld geld of een paspoort bewaart.

Het volgende kan worden bevestigd door een reeks getuigenverklaringen:

1. Lars, een man van ongeveer vijfentwintig, kwam de moordenaar aan het einde van Tunnelgatan tegemoet, maar zonder door hem te worden gezien, omdat ze elkaar aan verschillende kanten van een bouwkeet passeerden. Lars aarzelde een paar kostbare seconden - minder dan een minuut - en besloot toen te voet achter hem aan te gaan. Op dat moment wist Lars niet dat het slachtoffer de premier was. Snel rende hij in dezelfde richting als de moordenaar de 86 traptreden omhoog, maar toen hij boven kwam, was de moordenaar spoorloos verdwenen. Instinctief liep Lars verder langs de David Bagares gata, waar hij na het eerste blok huizen...

2. ...een echtpaar ontmoette dat hem tegemoetkwam. Hij vroeg of ze een man langs hadden zien rennen, en het paar bevestigde dat ze een halve minuut daarvoor een man waren gepasseerd die verder de straat was uitgelopen. Lars was verbluft, zo vertelde hij later, omdat hij geen tweede glimp van de moordenaar had kunnen opvangen terwijl die geen grote voorsprong had gehad.

3. Een vierde getuige, van wie de naam niet bekend is, maar die 'Sara' wordt genoemd, heeft zich de volgende ochtend gemeld om een verklaring af te leggen. Sara, een 22-jarige kunstenares, gespecialiseerd in portrettekenen, liep rond het tijdstip van de moord door de Smala gränd, op een steenworp afstand van de David Bagares gata. Halverwege de steeg kwam een man haar tegemoet wiens uiterlijk, zoals later bleek, overeenkwam met de algemene beschrijving van de moordenaar. De man leek haast te hebben, maar aarzelde heel even toen ze elkaar passeerden. Toen Sara thuiskwam en de radio aanzette, hoorde ze het nieuws over de moord. Onmiddellijk moest ze denken aan de man die ze was tegengekomen, waarop ze is gaan zitten om een portret van hem te tekenen. Haar portret vormt sindsdien de basis van de compositietekening die de politie van de moordenaar gebruikt.

Deze vier ooggetuigen, gekozen uit meer dan tien-duizend sporen en verklaringen, worden beschouwd als betrouwbare getuigen die onweerlegbare feiten hebben aangedragen.

4. Een vijfde getuige - wiens verklaring minder betrouwbaar lijkt - is een taxichauffeur die op Snickarbacken in zijn auto zat te wachten toen hij een man langs zijn taxi zag rennen en vervolgens snel in een groene of donkerblauwe Passat zag stappen, die kennelijk op hem stond te wachten. De auto is met grote snelheid weggereden. Snickarbacken ligt vlak bij de Smala gränd en het is mogelijk dat de waarneming door de taxichauffeur iets met de vluchtweg van de moordenaar te maken heeft, maar er zijn vraagtekens. De taxichauffeur meent dat hij de man ongeveer tien tot vijftien minuten na het tijdstip van de moord heeft zien rennen, maar om de afstand tussen de plaats delict en Snickarbacken rennend te overbruggen is slechts drie à vier minuten nodig. Ook heeft de chauffeur de verkeerde naam van een verbindingsstraatje met Snickarbacken genoemd; niet de Smala gränd maar een andere straatnaam.

Toch blijkt uit de aanwijzingen dat de moordenaar inderdaad langs de taxi is gekomen, en de politie denkt dat de chauffeur misschien een dutje heeft gedaan en zich daardoor in het tijdstip heeft vergist. (Zijn verklaring heeft hoe dan ook tot gevolg gehad dat er een landelijke speurtocht in gang is gezet naar een groene of donkerblauwe Passat, vooral omdat de taxichauffeur ook een deel van de nummerplaat heeft kunnen lezen, niet het volledige kenteken.)

Het zijn deze aanwijzingen die bij de politie tot de theorie hebben geleid dat de moord een goed georganiseerde afrekening moet zijn geweest, uit-

gevoerd door een groep personen. De politie heeft echter niet officieel aangegeven wat voor soort groep of personen het betreft.

Een eerste kritische vraag:

Wat zou er zijn gebeurd als de premier niet besloten had naar huis te lopen, maar met zijn zoon was meegegaan, het metrostation in en daarmee nooit de ideale plek voor de moord was gepasseerd? Als de moordaanslag goed georganiseerd was, zou de moordenaar dan óf gedwongen zijn geweest zijn daad uit te stellen, óf op zijn minst over meer vlucht-auto's en/of meer medeplichtigen moeten hebben beschikt? Zoals gezegd, er zijn getuigen van wie de verklaringen goed bij deze latere theorie passen. (Let wel, zowel de politie als journalisten hebben grote vraagtekens bij deze getuigen gezet, en slechts een klein aantal lijkt betrouwbaar.)

1. Een man die ten tijde van de moord Tunnelgatan passeerde, maar aan de overzijde van Sveavägen in tegengestelde richting, heeft twee mannen van middelbare leeftijd in de richting van de plaats delict zien lopen.

2. Twee andere getuigen bevestigen deze waarneming, ook zij beweren twee mannen te hebben gezien die bij Drottninggatan de hoek om gingen en daar uit elkaar zijn gegaan.

3. Een vierde getuige heeft verteld dat zij een of twee minuten later een man over Drottninggatan heeft zien rennen. De man was plotseling blijven staan, had naar een auto gewenkt die was gestopt

en hem had opgepikt. Daarna was de auto er 'snel
vandoor gegaan'.

Hier ergens loopt het onderzoek vast. Natuurlijk,
er zijn talloze suggesties en rapporten, maar van
niets daarvan kan direct worden gezegd dat het met
de moord te maken heeft.

Op dood spoor. Punt uit.

De meeste van bovenvermelde feiten zijn vastgesteld
tijdens de eerste twee dagen (zelfs minuten) na de
moord. Daarna volgde een periode met bekentenissen
van vreemde snuiters, de ik-heb-het-gedaantypes,
een aantal minder betrouwbare of volstrekt onbe-
trouwbaar getuigen, en - uiteraard - alle anonieme
telefoontjes.

Bij terroristische aanslagen, zeker die van
'links', eisen de verantwoordelijke organisaties
al binnen een paar uur - op overtuigende wijze -
de verantwoordelijkheid op. In dit geval is dat
niet gebeurd.

Onder de groeperingen die gepoogd hebben met
de eer te gaan strijken, bevindt zich van alles,
variërend van het Kommando Christian Klar en Holger
Meins tot de Ustaša en diverse rechts-radicalen en
nazistische groepen. Geen van hen is geloofwaardig.

Na de moord is Zweden dagenlang een belegerd
land geweest; vliegvelden waren gesloten, grens-
controles werden verscherpt en veerboten en havens
zijn doorzocht. (Natuurlijk helpen zulke maat-
regelen niet, omdat een goed georganiseerde moord
doorgaans gevolgd wordt door een net zo goed
georganiseerde vlucht.)

Drie dagen na de moord is een politiemans aange-

houden die verhoord is omdat hij ervan verdacht werd bij de moord betrokken te zijn geweest; een rechts-extremistische kwibus van wie bekend was dat hij met een vuurwapen op zak liep en die geen waterdicht alibi had. Maar na twee dagen is hij op vrije voeten gesteld en de politie heeft bekendgemaakt dat de man niets met de moord te maken heeft.

Toen, tien dagen na de moord, werd een andere man gearresteerd en ervan beschuldigd bij de moord te zijn betrokken. Hij is geïdentificeerd als de 32-jarige Victor Gunnarsson, van wie is gebleken dat hij lid is van de Europese Arbeiderspartij (EAP). Bijna een etmaal lang heeft het verhaal er veelbelovend uitgezien, vooral toen de politie een verklaring uitgaf dat men de moordenaar had gevonden. (Men had ook het woord 'betrokkenheid' gewijzigd en sprak nu over 'de moordenaar'.) Er was veel dat in het nadeel van Victor sprak.

Hij is overduidelijk een rechts-radicalen mafkees van wie regelmatig is vastgesteld dat hij bezeten is van de premier; al diverse keren heeft hij verklaard dat die 'moet worden doodgeschoten'. Ook is van hem bekend dat hij Palme constant volgt tijdens openbare verkiezingsbijeenkomsten en demonstraties.

Ten tijde van de moord was hij in de buurt. Volgens bronnen was hij zelfs in dezelfde bioscoop als de premier.

Hij kan niet vertellen waar hij zich precies bevond en hij heeft bij antwoorden op vragen van de politie op beslissende punten gelogen.

Hij is in het bezit van een grijze muts en een jas die lijkt op die van de moordenaar.

Als medewerker van diverse particuliere beveiligingsbedrijven is hij getraind in het hanteren van vuurwapens en hij weet hoe hij met een revolver moet omgaan.

Een getuige heeft hem geïdentificeerd als de man die direct na de moord geprobeerd heeft om in het verlengde van Tunnelgatan op straat een auto aan te houden om een lift te krijgen.

Hij is ongeveer tien à twaalf minuten na de schoten door iemand gezien toen hij een bioscoop in liep, een halfuur nadat daar de film was begonnen.

Van hem is bekend dat hij samenwerkt met een vooralsnog ongeïdentificeerde, rechts-extremistische, religieuze, antisemitische beweging die gevestigd is in Californië, waar hij ook een paar keer een tijdje gewoond heeft.

Een heel etmaal lang was de belangstelling van het hele land gericht op de EAP, ikzelf heb er diverse artikelen aan besteed, en het leek er eindelijk op dat de zaak zou worden opgelost.

Maar vervolgens, slechts en paar uur voor het bevel tot inhechtenisneming zou worden gegeven,

is Gunnarsson op vrije voeten gesteld. Waarom? Tja, omdat de getuige, degene die verklaard had dat hij na de moord op straat geprobeerd had een lift te krijgen, plotseling niet meer met honderd procent zekerheid kon zeggen of Gunnarsson die man was geweest.

Wat ons naar de dag van vandaag brengt: vandaag heeft de politie haar dagelijkse persconferentie uitgesteld omdat er niets nieuws was te melden. Op dood spoor.

Een gedachte: het is heel goed mogelijk dat Gunnarsson opnieuw wordt aangehouden; de officier van justitie zegt dat het Openbaar Ministerie geen bewijzen tegen hem heeft, maar dat hij nog steeds een zeer interessant persoon is.

Dit is wat je er tot zover over kunt zeggen. Natuurlijk zou ik nog met tweehonderd pagina's aan speculaties kunnen doorgaan - er zullen, zoals ik al zei, boeken over worden geschreven (misschien moet ik een boek over het onderwerp schrijven) - maar veel meer substantie is er niet.

We hebben een dode premier en een moordenaar die spoorloos verdwenen is.

Onder de speculaties bevindt zich de mogelijkheid dat er bij de moord Zuid-Afrikaanse belangen hebben gespeeld. De commissie-Palme, waarin Palme zelf een belangrijke rol vervulde, is onlangs een campagne begonnen tegen wapenhandelaars die zaken doen met het apartheidsregime.

Een andere speculatie betreft de Koerdische Arbeiderspartij (PKK), die in de afgelopen twee jaar in Zweden minstens drie politieke moorden heeft gepleegd. Tot nu toe waren die gericht tegen

'verraders' binnen de eigen organisatie, maar een populaire (en nogal racistische) suggestie is dat daar de schuldigen moeten worden gezocht. Waarom? Tja, omdat hun Stockholmse kantoor gevestigd is op de David Bagares gata, de straat waar de moordenaar spoorloos verdwenen is. (Deze theorie laat echter de vraag onbeantwoord of een moordenaar echt zodom zou zijn zich te verbergen in het hoofdkwartier van de eigen organisatie, op slechts twee minuten afstand van de plaats delict.)

Hoe dan ook: dit is de achtergrond. Als er nieuws is, kan ik je bellen met de vraag of je een verslag wilt, en jij mag deze informatie altijd als achtergrondmateriaal gebruiken.

Ik sluit een foto bij van Gunnarsson, maar onthoud: zijn advocaat is van plan buitenlandse bladen die de foto nu nog publiceren te vervolgen (ik was een van de journalisten die het gelukt is de foto kort voor zijn vrijlating te gebruiken, wat in de Europese media tot een scoop heeft geleid.)

Oké, zorg goed voor jezelf,
Stieg

A handwritten signature in black ink, consisting of a large, stylized initial 'S' followed by a horizontal line that tapers off to the right.

Deel I
STIEG

De dag van de moord

Stockholm, 28 februari 1986

Het was de dag dat de premier van Zweden zou sterven, en Stieg kwam als gebruikelijk laat op zijn werk met een sigaret in zijn hand. Hij besloot de trap te nemen, omdat hij daarmee minstens een halve minuut sneller was dan met de nieuwe lift, die onverklaarbaar traag was. Traplopen maakte hem niets uit, ook al moest hij helemaal naar boven. De brandende sigaret in zijn rechterhand beperkte zijn zuurstofopname enigszins, maar hij was pas eenendertig en zat vol onstuimige energie. In zijn linkerhand had hij zijn versleten aktetas, maar die was leeg op een paar vellen papier na, en hij holde de trap op, gedreven door een mengsel van cafeïne en nicotine.

TT (Tidningarnas Telegrambyrå) was het belangrijkste persbureau van Zweden en was ruim een jaar geleden verhuisd naar het gerenoveerde gebouw van de voormalige Sint-Eriksbrouwerij op het Kungsholmstorg. Het personeelsbestand en de techniek waren van hetzelfde hoge niveau als bij *Sveriges Radio* of *Dagens Nyheter*. De redactie nam de gehele zesde verdieping in beslag en net als iedereen die op bezoek kwam, moest Stieg de hele kantoortuin oversteken. De industrieel aandoende sfeer van de ruimte beviel Stieg wel. Dicht bij de ingang stond een lange rij faxapparaten van het merk Toshiba. Iedereen wist dat het er onnodig veel waren, maar in het yupprietijdperk van de jaren tachtig was het belangrijk, zelfs voor een persbureau, om te laten zien dat je met de tijd meeging. Aan zijn linkerhand bevond zich het deel van de redactie waar de belangrijkste

medewerkers van TT huisden, inclusief een paar redactiechefs. Stieg maakte zich onzichtbaar, maar zijn chef, Kenneth Ahlborn, riep iets te hard goedemorgen om hem te kunnen negeren.

‘Je krijgt het vandaag. Dat belooft ik!’

Stieg had zijn deadline al drie keer gemist en een andere chef zou een bozere toon hebben aangeslagen, maar ook de beschermende hand van Kenneth had een grens en vandaag moest Stieg leveren.

Op een etage boven de grote redactiezaal lag een van de grootste nieuwsarchieven van Zweden, met lange rijen archiefkasten die met behulp van grote wielen aan de zijkanten langs een rail over de vloer konden bewegen. Ook dat was een imposante installatie, praktischer dan de faxapparaten. Stieg liep langs de korte zijde van de kasten, ging na de laatste rij naar rechts en deed de deur van zijn kamer open. De kleine ruimte kon het beste worden omschreven als functioneel. Hij deelde de kamer met Ulla, de archivaris, en met een tijdelijke medewerker die een bureau nodig had. Ondanks de achterafplek was hij niet weggemoffeld en aan zijn lot overgelaten, integendeel. Iedereen die hij wilde spreken, wist hem te vinden en in zekere zin hadden in de versleten fauteuil die hij van huis had meegenomen al heel wat meer bezoekers gezeten dan in de elegante zithoek bij de redactie een etage lager.

Het was een speciale dag. Het was de laatste vrijdag van de maand en iedereen moest dan deelnemen aan de vaste maandelijkse vergadering. Het was een idee van de nieuwe directeur geweest om vanuit de organisatie ‘meer feedback te krijgen’, zoals hij het had geformuleerd. In werkelijkheid was de informatiestroom eenrichtingsverkeer, top-down, maar dat maakte Stieg niets uit. Zijn directe chef had tot op heden een sterke positie en het was hem gelukt Stieg een plek te geven die ver verwijderd was van het centrum van alle interne drukte, zodat hij vaak rustig kon werken aan de zaak die hem ter harte ging: de strijd tegen rechts-extremisme.

Naast zijn gewone werk als illustrator mocht Stieg af en toe langere reportages schrijven, dikwijls over onderwerpen die hem bijzon-

der interesseerden, en als er daarna nog een paar uren over waren, besteedde hij die aan wat hij echt belangrijk vond: het in kaart brengen van het rechts-extremisme in Zweden en de verbindingen met vergelijkbare bewegingen in het buitenland. Hij kon zich amper nog herinneren wanneer die belangstelling ontstaan was, maar het bestrijden van intolerantie en onrecht was al sinds zijn vroege tienerjaren een vast onderdeel van zijn bestaan. Zijn grootvader, die een grondige hekel had aan het nazisme en rechts-extremisme, en bij wie Stieg een deel van zijn jeugd had doorgebracht, was daar ongetwijfeld debet aan, maar het stond vast dat Stiegs engagement nog sterker was dan dat van zijn opa. Hij had zijn leven eraan gewijd.

Maar nu was hij laat voor de vergadering waar hij door zijn aanwezigheid slechts wilde laten zien dat hij de visie van het bedrijf deelde, zodat hij daarna weer in alle rust verder kon gaan met zijn eigen werk. Het was tien uur en dat was vroeg voor hem, dus toen hij de vergaderzaal binnenkwam, keken zijn naaste collega's verbaasd naar hem. Achter hem werd de deur dichtgedaan en buiten adem liet hij zich op een stoel zakken terwijl op het gezicht van de directeur een brede glimlach verscheen en hij iedereen welkom heette.

De vergadering bracht geen verrassingen. De leiding hechtte veel geloof aan het devies dat herhaling de moeder van alle kennis is, en Stieg was er tamelijk zeker van dat de beelden van het bedrijfsplan voor het jaar 1986 al minstens drie keer eerder waren vertoond, wellicht in een andere volgorde. Bovendien vond hij het geluid van de ventilator van de overheadprojector slaapverwekkend.

De enige verrassing was dat een van de redacteuren aan het slot van de bijeenkomst ging staan om de aanwezigen eraan te herinneren dat de journalisten van de redactie die avond welkom waren in restaurant Tennstopet. Impliciet was dat wie geen 'verslaggever', 'journalist' of 'redacteur' was, zich de moeite kon besparen naar het restaurant te komen.

Voor Stieg week deze vrijdag enigszins af van andere dagen, omdat Eva en hij hadden besloten met elkaar te eten en samen de avond

door te brengen. Niet dat ze naar een restaurant gingen, ze zouden gewoon thuis koken of een pizza halen, maar het betekende nu wel dat hij de tijd in de gaten moest houden en hier niet later dan zeven uur moest vertrekken. Nou ja, niet later dan acht uur. Metrostation Rådhuset was maar één huizenblok verder en hij kon in minder dan een halfuur thuis in Rinkeby zijn. Verder was er weinig dat hem vandaag zou storen. Hij moest de illustratie afmaken die liet zien hoe de Zweedse economie gedomineerd werd door de familie Wallenberg, een van de machtigste concerns op de financiële wereldmarkt. De economische crises van het afgelopen decennium hadden het imperium weliswaar op zijn grondvesten doen schudden, maar nog steeds liepen de draden dwars door de Zweedse samenleving naar anonieme stichtingen, bedrijven en verenigingen die op papier niets met de familie te maken hadden, maar waarvan de sleutelfiguren nauwe banden met de Wallenbergs onderhielden.

Na lang te hebben nagedacht had Stieg een kaart getekend met als achtergrond het centrum van Stockholm. Daarin had hij drie adressen omcirkeld die minder dan een kilometer van elkaar vandaan lagen: Industrihuset in het stadsdeel Östermalm, Burmanska palatset op het schiereiland Blasieholmen, met onder andere de Svenska Arbetsgivareförening (Zweedse Werkgeversorganisatie), en een anoniem gebouw op Birger Jarlsgatan 6, waar een groot aantal organisaties, bedrijven en verenigingen was gehuisvest. Over de kaart legde hij een netwerkkaart die relaties en wederzijdse verbanden aangaf op een wijze die een samenzweringstheoreticus duizelig zou maken, als Stieg het geheel niet leesbaar zou hebben gemaakt met behulp van heldere lijnen en verschillende grijstinten. Aan kleurendruk hoefde hij niet te denken. Op zich was dat al sinds een paar jaar mogelijk, maar alleen een paar boulevardbladen maakten er gebruik van, en die waren niet de belangrijkste klanten van TT.

Stieg stak een nieuwe sigaret op en zette zijn koffiekopje naast het tekenpapier dat door gewichten op zijn plek werd gehouden. Als de askegel van zijn sigaret te lang werd, viel die vaak op zijn papier,

waarna hij hem opzij blies, in zijn hand veegde en in een van de lege koffiekopjes deponeerde. De meeste collega's gingen vroeg lunchen, maar Stieg werkte door tot hij in de gaten kreeg dat hij niet meer helder dacht en dus iets aan zijn bloedsuiker moest doen. Het werd een in plastic verpakte bagel uit de kantine, met jonge kaas en augurk.

Toen Stieg weer op de klok keek, was het al halfzes. Nu moest hij echt haast maken om zijn illustratie af te krijgen. Nogmaals om uitstel vragen was geen alternatief, want dan liep hij het risico dat hij ook zijn volgende artikel moest uitstellen, wat juist een kans was om een belangrijk onderwerp te behandelen, op een wijze waarmee een breed publiek werd bereikt.

Stieg ging na hoe het eruitzag als hij op een deel van de kaart een tekst van de oude Marcus Wallenberg zou projecteren: *'Esse, non videri'*. Bestaan zonder gezien te worden, dat paste perfect bij het beeld van de illustratie met haar boodschap over verborgen verbanden. Maar zonder vertaling zou niemand het begrijpen en met nog meer tekst werd het een rommeltje. Hij besloot door te werken tot hij klaar was, nog twee, hoogstens drie uurtjes moesten genoeg zijn. Dan zou hij precies op tijd thuis zijn, voordat Eva zou gaan denken dat ze hun gezamenlijke etentje wel kon vergeten.

Misschien was het de magie van dat vel plastic, met al die lijnen en symbolen, die maakte dat de tijd zo snel ging. Opeens was het na achten en direct beseft hij dat hij iets moest doen. Hij nam de hoorn op van zijn enigszins beschadigde Ericsson-telefoon, model Dialog, en bij het bekende geluid van de draaischijf dacht hij na hoe hij Eva moest uitleggen dat hij niet voor middernacht thuis zou zijn en ze dus hun gezamenlijke avondje zou mislopen.

Eigenlijk was het geen moeilijk gesprek, omdat Eva zijn excuses altijd accepteerde, maar hij had last van zijn slechte geweten. Nadat hij de hoorn had neergelegd, duurde het nog tien minuten voordat hij weer in zijn flow was, maar nu zou de illustratie die avond in elk geval gereedkomen.

Op de achtergrond stond *Radio Stockholm* aan. Een organisatie die

Societas Avantus Gardiae heette, zond een toneelstuk uit. Als Stieg goed had geluisterd, zou hij hebben gehoord hoe de presentator de luisteraars had opgeroepen te raden welke staatsman er in het stuk zou worden vermoord. Daarbij had hij met nadruk gezegd dat het níét Gustaaf III was, hoewel het toneelstuk juist over de voorbereidingen op die moord ging. Stieg had behoefte aan iets luchtigers, iets wat hem niet afleidde, en hij schakelde over naar een andere zender met onbeduidende popmuziek.

Toen hij eindelijk zijn hand uitstak naar de gietijzeren voet van zijn bureaulamp en het licht uitdeed, was het tien voor halftwaalf. Ongeveer op datzelfde moment werden de schoten gelost waarbij de premier van Zweden om het leven kwam. Gelukkig wist Stieg daar niets van, hij vroeg zich slechts af of hij de volgende metro naar Rinkeby zou halen.

Haat

Meer dan twintig jaar geleden was het begonnen. Dat hij een van de invloedrijkste politici was die Zweden ooit had gehad, trokken weinigen in twijfel, maar de weg ernaartoe was geplaveid met veel strijd, en met talloze vijanden tot gevolg.

Olof Palme was in 1969 de nieuwe partijleider en premier geworden als opvolger van Tage Erlander, die tweeëndertig jaar op rij het premierschap had vervuld – op zich een wereldrecord. Bij Erlanders laatste verkiezingscampagne had de sociaaldemocratische partij meer dan 50 procent van de stemmen gekregen. Voor Palme was het onmogelijk diens enorme populariteit te evenaren. Met zijn achtergrond als telg van een chique familie werd Palme bovendien door de arbeiders en lagere ambtenaren binnen de eigen partij met argwaan bekeken. Dat was in 1976 nog steeds het geval toen Palme met de sociaaldemocraten de eerste verkiezingsnederlaag in vier decennia leed.

Het verlies bij de verkiezingen had hem echter ook meer tijd gegeven om zich te wijden aan wat hem het meest ter harte ging: buitenlandse politiek. Olof Palme was een vriend van de derde wereld en hij streed voor de rechten van de zwakkeren. Graag vertelde hij over zijn eerste politieke daad, toen hij samen met een paar vrienden bloed had gegeven om geld in te zamelen voor de strijd tegen de apartheid in Zuid-Afrika.

Maar Palmes betrokkenheid bij de internationale politiek ging vaak ten koste van zijn relatie met de grote mogendheden. Hij schoffeerde de Sovjet-Unie toen hij in april 1975 het regime van haar vazalstaat Tsjecho-Slowakije een ‘werktuig in handen van de dictatuur’ noemde,

en toen hij in 1979 kritiek leverde op de Sovjetinvasie van Afghanistan.

Aan de andere kant provoceerde hij de Verenigde Staten ten tijde van de Koude Oorlog, waarna Amerika, als reactie op Palmes optreden, tot twee keer toe de diplomatieke betrekkingen met Zweden verbrak. De eerste keer nadat hij in februari 1968 in Stockholm zij aan zij met de Noord-Vietnamese ambassadeur had meegelopen in een fakkeloptocht tegen de oorlog in Vietnam. De tweede keer toen hij in 1972 kritiek had geleverd op de bombardementen op Hanoi en het Amerikaanse optreden vergeleek met de ergste bloedbaden van de twintigste eeuw.

Velen zagen het beleid van Palme, en daarmee dat van Zweden, als een derde weg en hij had eigen ideeën over het beëindigen van de Koude Oorlog. Via de dikwijls naar hem genoemde commissie, waarvan hij voorzitter was, probeerde hij samen met andere voor-
aanstaande politici uit de hele wereld voorwaarden te scheppen voor ontwapening met als doel een veiligere wereld. De Amerikanen hadden weinig belangstelling voor zo'n alternatief, en daardoor stierf het een zachte dood. Maar omdat de Sovjet-Unie wel interesse toonde, groeide in Zweden het wantrouwen jegens Palme. Sommigen zagen hem als loopjongen van de Russen.

In de periode 1980-1982 trad Palme namens de Verenigde Naties op als bemiddelaar in de oorlog tussen Iran en Irak. Zijn onmogelijke opdracht om vrede te brengen liep op een mislukking uit, en toen naar buiten kwam dat hij zich actief had ingespannen om voor Zweedse wapenfabrikanten, met de firma Bofors aan het hoofd, de export naar India veilig te stellen, werd hij links en rechts van huichelarij beticht. Eerst had hij het initiatief genomen tot ontwapening, om vervolgens de Zweedse wapenexport te bevorderen ten behoeve van de Zweedse werkgelegenheid.

In Zweden vonden zijn critici dat het land geen tijd had, noch over de middelen beschikte om het geweten van de wereld te spelen en dat de premier zich meer moest bezighouden met de binnenlandse politiek, op welk terrein de positie van Palme ook was verzwakt. Door

zijn retoriek en zijn kundige machtsspel had hij aan zowel linker- als rechterzijde politieke vijanden gemaakt.

Tegen zijn wil werd hij gedwongen het oude sociaaldemocratische voorstel voor het creëren van werknemersfondsen uit te voeren, wat inhield dat een deel van de bedrijfswinsten via aparte aandelenfondsen aan werknemers werd uitgekeerd. Critici noemden dat Oostblok-socialisme, en diverse bedrijven vertrokken uit Zweden.

Maar het was niet primair zijn politiek die de ergernis van zijn tegenstanders opriep. Olof Palme, afkomstig uit de bovenlaag van de bevolking, had veel van zijn sociaaldemocratische partijvrienden achterdochtig gemaakt, terwijl de conservatieven vonden dat hij zijn sociale klasse had verraden. Ook was er iets in zijn uitstraling wat mensen irriteerde. In debatten was Palme ongeduldig en als hij zijn minder bedreven opponenten de mond snoerde, vond men hem arrogant. Met een geschat IQ van 156 behoorde hij tot het zeer kleine deel van de bevolking dat geniaal kan worden genoemd. Zijn IQ was lager dan de 160 van de Zweedse actiehield Dolph Lundgren, maar hoger dan dat van alle andere Zweedse politici, en Palme liet duidelijk merken dat hij zich ervan bewust was slimmer te zijn dan zijn tegenstanders.

In culturele kringen was hij lang een graag geziene gast en hij werd vaak als vip uitgenodigd bij premières. Maar nadat de wereldberoemde filmregisseur Ingmar Bergman in 1976 was aangeklaagd wegens belastingontduiking en op een vernederende manier in theater Dramaten was gearresteerd, nam Palmes populariteit af, evenals het aantal uitnodigingen.

Ook bij de media had Palme machtige vijanden gemaakt. Behalve dat de Zweedse kranten in meerderheid ongebonden conservatief waren, was het hem gelukt onder anderen de invloedrijkste journalist van Zweden tot zijn vijand te maken. Toen Jan Guillou onthulde dat de sociaaldemocratische partij, met Palme voorop, de militaire inlichtingendienst IB voor eigen doeleinden had gebruikt om onder meer mensen met communistische sympathieën te laten registeren, riep

dat herinneringen op aan het Watergate-schandaal in de Verenigde Staten. Maar Olof Palme speelde het spel beter dan Richard Nixon. Het resultaat was dat Palme kon aanblijven en dat Guillou en zijn collega-journalist Peter Bratt veroordeeld werden tot tien maanden gevangenisstraf, beiden wegens spionage.

Jan Guillou was geen gemakkelijke vijand, en een paar jaar later probeerde hij Olof Palme opnieuw te treffen in verband met de zaak-Geijer, waarbij Zweedse politici, met minister van Justitie Lennart Geijer voorop, prostituees hadden bezocht. Palme wist op het nippertje de kritiek te weerleggen toen politiecommissaris Hans Holmér en diens perschef Ebbe Carlsson – beiden trouwe volgelingen – hem hielpen een officiële ontkenning te formuleren die deels onwaar was.

De laatste poging van Guillou om Palme aan te vallen werd de Harvard-affaire genoemd, een zaak die niet volledig is opgelost, maar die rechtstreeks betrekking had op Palmes persoonlijke reputatie. Tijdens een live uitgezonden radio-interview vroeg Guillou aan Palme of hij geen belasting had moet betalen over het bedrag van een stipendium dat zijn zoon Joakim van de Amerikaanse Harvard-universiteit had ontvangen als dank voor de lezing die Olof Palme aan die universiteit had gegeven. Olof, die bijna nooit met zijn mond vol tanden stond, aarzelde net iets te lang met zijn antwoord om zijn ontkenning geloofwaardig te maken. De ene na de andere media-affaire stak de kop op.

Toen de haat jegens Palme tot verschillende delen van de samenleving was doorgedrongen, was die niet meer te stoppen. Toen begonnen de campagnes. Kranten publiceerden spotprenten van Palme met een kromme neus, rotte tanden en donkere wallen onder zijn ogen. Kennelijk waren er anderen, in dit geval vrouwen, die vonden dat er niets aan zijn uiterlijk mankeerde. Een van de vrouwen die beweerden dat ze een affaire met Olof Palme hadden gehad, was de Amerikaanse actrice Shirley MacLaine. De geruchten over Olof Palmes buitenechtelijke relaties verspreidden zich en werden aangedikt.

In veel Zweedse dagbladen werden grote advertenties geplaatst met

teksten die direct gericht waren tegen Olof Palme en zijn politiek. Daarbij werd voor het eerst het woord 'palmeïsme' gebruikt, in een vernederende betekenis zonder dat je kon concluderen wat de kenmerken van die verzonden ideologie waren. Duidelijk was dat achter die advertenties kapitaalkrachtige financiers zaten om de miljoenen te kunnen betalen die zulke publicaties kostten, maar als onder-tekenaars werden alleen de namen vermeld van de actrice Gio Petré en de voordien onbekende arts Alf Enerström. Gelijktijdig verkocht het tijdschrift *Contra*, met een uitgesproken rechts profiel, dartborden met een boosaardige spotprent van Palme als roos.

In september 1985 waren er parlementsverkiezingen, die opnieuw tot een sociaaldemocratische regering leidden. Tijdens een van de verkiezingsbijeenkomsten van de partij Moderaterna werd een pop die Olof Palme voorstelde tussen het publiek gegooid, die vervolgens spottend van hand tot hand ging.

Op 3 november 1985 publiceerde *Svenska Dagbladet* een opiniestuk van kapitein-luitenant-ter-zee Hans von Hofsten waarin hij mede namens een aantal collega's zijn wantrouwen uitsprak aangaande de politiek van premier Palme tegenover de Sovjet-Unie.

Olof Palme stond onder druk. Er gingen geruchten dat hij overwoog af te treden en een functie bij de Verenigde Naties ambieerde om zich terug te trekken. Hij was moe en hij had het recht dat te zijn. De meest briljante en invloedrijkste politicus die Zweden ooit had gehad, was van alle kanten tegengewerkt. De weg naar voren was niet vrij, in geen enkele richting. En zo werd het 28 februari 1986.